was in de loop van de negentiende eeuw uitgegroeid tot het centrum van de Duitse cultuur. Wagners *Die Meistersinger von Nürnberg* liet voor Hitler weinig twijfel op de vraag waar hij zijn partij het beste aan zijn volk kon vertonen.
De NSDAP begon een beetje terughoudend met het organiseren van een jaarlijks congres voor de partijleden. In de jaren twintig werd er wat gemarcheerd door München en waren er feestredes in de *Hofbräukeller*, maar Hitler en zijn trawanten behoorden toen nog niet tot de gevestigde politieke orde. In veel steden had hij een spreekverbod als gevolg van zijn mislukte coup in 1923. Pas vanaf het einde van de jaren twintig, als *Gauleiter* Julius Streicher de partijdagen naar Neurenberg haalt, begint het wat te worden. Al leek er toen nog geen traditie te ontstaan, want tussen 1930 en 1933 viel de partij ten prooi aan interne spanningen en vetes en werden er helemaal geen partijdagen georganiseerd.

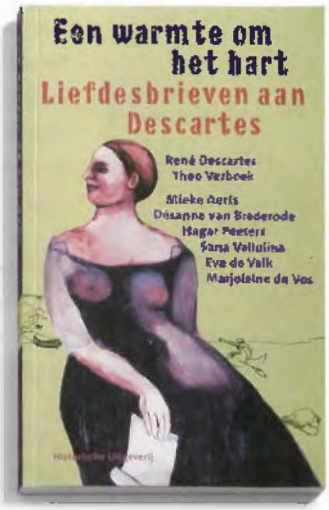
Vanaf 1933 verandert dat. Hitler is dan Rijkskanselier, de onbetwiste partijleider van de grootste partij van het land en weldra de enig toegestane. In september wordt de overwinning gevierd met de *Reichparteitag des Siegens*. De eerste partijdagen nieuwe stijl, zoals ze er tot 1939 uit zouden zien.
En die beschrijft *Leeflang* een voor een. Daarbij geeft hij in zijn voorwoord wel een waarschuwing: *Spookfeesten* is geen boek om in een keer uit te lezen, de partijdagen 'verliepen immers allemaal volgens hetzelfde regiem.' (blz. 9). Honderdduizenden toeschouwers en deelnemers trekken richting Neurenberg. De stad barst een week lang volledig uit zijn voegen met talloze parades (SA, SS, *Hitlerjugend, Bund Deutscher Mädel, Reichsarbeitsdienst*), militaire demonstraties, hysterische toespraken in stadions of afgeladen theaters, eerbetonen aan oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog, operavoorstellingen en diverse optredens van de Führer zelf.
In *Spookfeesten* lezen we niet alleen over het verloop, maar ook over de gehele machinerie achter deze enorme evenementen. De *Organisationsleitung Reichsparteitag* van de NSDAP onder leiding van Robert Ley en de *Parteitagsreferat* van het stadsbestuur van Neurenberg waren het hele jaar bezig met de voorbereidingen en uitvoer van de partijdagen. Alle propagandatechnieken waarvan de nazi's zich bedienden werden tijdens deze week ingezet.
De *Reichsparteitage* waren de hartslag van de NSDAP, stelt Leeflang. Een overtreffende trap van groots en meeslepend waardoor de thuisblijvers het gevoel kregen werkelijk iets gemist te hebben en de deelnemers nog het hele jaar konden teren op hun herinneringen aan de saamhorigheid tijdens de vaandeloptochten en vuurwerken.
Over de partijdagen was er in Nederland nog niet zoveel verschenen. Het ging hoogstens om wat verwijzingen als het over Leni Riefenstahl ging. *Spookfeesten* vult daarmee een leemte op. Leeflang baseert zijn beschrijvingen op verslagen uit de *Völkischer Beobachter* en (Duitse, Nederlandse en Amerikaanse) kranten uit die tijd. Aangevuld met fotomateriaal en verwijzingen naar eerder onderzoek over onderdelen die een rol spelen bij de partijdagen ontstaat een compleet beeld dat veel meer is dan een droge opsomming over verloop en opzet van deze massabijeenkomsten.
Toch is het jammer dat het hierbij blijft. In die zin dat Leeflang de partijdagen als geheel niet in een breder mediakader stelt. Is deze vorm van propaganda nu typisch nationaal-socialistisch of hebben de nazi's naar hartenlust gegrabbeld in een ton van technische mogelijkheden en historische voorbeelden? Antwoord op een dergelijke vraag had het beeld van de partijdagen in Neurenberg compleet gemaakt.

Daan Schuijt

RENÉ DESCARTES, *DE PASSIES VAN DE ZIEL*. VERTAALD, INGELEID EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN DOOR THEO VERBEEK (HISTORISCHE UITGEVERIJ: GRONINGEN 2008) 232 BLZ., PRIJS € 27,50.
RENÉ DESCARTES E.A., *EEN WARMTE OM HET HART. LIEFDESBRIEVEN AAN DESCARTES*. GRONINGEN (HISTORISCHE UITGEVERIJ: GRONINGEN 2008) 95 BLZ., PRIJS € 12,95.

Aan het fonds van de Historische Uitgeverij worden met regelmaat vertalingen toegevoegd van belangrijke boeken uit de wetenschapsgeschiedenis. Dit is zo'n boek: een

beschouwing van de hand van de zeventiende-eeuwse filosoof René Descartes, waarin hij zich begeeft op een terrein dat niet direct in lijn lijkt met zijn sterk rationele denken. De man die met *cogito ergo sum* de menselijke ziel en zijn denkvermogen losmaakte van het lichaam bespreekt in *De passies van de ziel* emotionele aandoeningen van die ziel als lichamelijke processen. Raar. Of, zoals vertaler Theo Verbeek noteert in zijn solide inleiding: 'Het primaire proces (van boosheid, liefde, haat etc.) lokaliseert hij (...) in het lichaam. (...) Dat staat op gespannen voet met het idee dat het lichaam een zuivere machine is, te vergelijken met een klok of een automaat – want wie zou zich een geëmotioneerde klok kunnen voorstellen?'
Dit beeld van het lichaam als klok gebruikt Descartes meteen in het begin van zijn boek, wanneer hij zijn werkterrein afbakent. *De passies van de ziel* is opgebouwd uit een serie korte hoofdstukjes van vaak minder dan een bladzijde, die telkens worden ingeluid met pakkende titels (soms hele volzinnen). In hoofdstuk 6, *Wat het verschil is tussen een levend lichaam en een dood lichaam,* poneert Descartes dat de dood niet het resultaat is van psychisch falen; een lichaam sterft wanneer een orgaan het begeeft zodat de bewegingen spaak lopen zoals dat gaat bij een klok die vastloopt. In het vervolg schetst hij in detail de werking van het menselijk lichaam, en hier krijgen we een prachtige doorsnede van de stand van de wetenschap in de zeventiende eeuw. De kennis die over is uit de klassieke oudheid wordt afgeschreven ten faveure van de resultaten die de empirische wetenschap heeft opgeleverd. Denk aan de prenten van Da Vinci en Vesalius – Descartes schrijft een eeuw later de bijbehorende teksten. De bloedbaan met zijn fijne vertakkingen is een belangrijk element van zijn passieleer. Descartes zet uiteen hoe de allerkleinste deeltjes van het bloed in de hersenen terecht komen. Dit fijne bloed vormt de *animale geesten* – het geestelijke is dus lichamelijk. De fijne bloeddeeltjes bewegen zich met enorme vaart door het lichaam en sturen de gewenste lichaamsfuncties aan. Vice versa stroomt dit snelle bloed soms heel hard naar de hersenen onder invloed van een extern beeld (bijvoorbeeld door de gewaarwording van een gevaarlijk beest). Dan kunnen er passies ontstaan: angst, bijvoorbeeld, of moed.
Het vrij technische en soms lastig te volgen verhaal van Descartes is intussen achterhaald. De waarde van dit boek ligt in de indrukwekkende volledigheid van zijn systeem, en in de vele mooie vignetten. Afwegingen over het verschil tussen 'begerende' en 'welwillende liefde' en definities of beschrijvingen van allerlei emoties (haat, liefde, droefheid, begeerte, weerzin, spijt...) lopen uit in verklaringen van fysiologische processen: hoe men kan blozen van vreugde, hoe men van droefheid verbleekt (droefheid knijpt de toegangen tot het hart toe, het bloed vertraagt en koelt af) en over de oorsprong van tranen.
De passies van de ziel heeft met name wetenschapshistorisch belang. Tegelijk verscheen een eveneens door Theo Verbeek ingeleide en vertaalde 'liefdesbrief' van Descartes. In deze brief zette hij zijn theorie omtrent deze passie nog eens uiteen, en hij baseerde zich daarbij duidelijk op zijn grote werk over de *passions de l'âme.*
Het is een aardige vondst om deze brief te laten beantwoorden door een aantal vrouwen uit de eenentwintigste eeuw. Hun antwoorden zijn reacties op fragmenten uit Descartes' brief. Door deze vorm wordt de tekst van Descartes automatisch geactualiseerd: zijn opmerking dat de liefde zich manifesteert als een 'warmte om het hart' brengt bijvoorbeeld Désanne van Brederode tot een biografische beschouwing over ouderliefde die een zekere literaire waarde vertegenwoordigt. Liefde voor een volk, liefde voor wetenschap, liefde voor God. De voorzetten van Descartes geven aanleiding voor uitgebreide bespiegelingen. De briefvorm ('waarde René') wordt daarbij, in weerwil van wat de ondertitel suggereert, niet altijd gehuldigd; sommige vrouwen schreven een essay. Dit bundeltje is een frisse toevoeging bij de uitgave van de *Passies.*

Siward Tacoma